

DING 42/04
Vestlandsvådet
23.06.04

HORDALAND FYLKESKOMMUNE

Saknr. 200306862 Dok.nr. 37

21 JUNI 2004

Arkivnr. 027

Saksh. MTK

Ekep.

U.off.

VEKST I VEST — NØDVENDIG FOR NORGE

”Vestlandet skal i 2015 fremstå som den mest konkurransedyktige region i global sammenheng innenfor områdene energi/maritim virksomhet/sjømat og samtidig bygge ut infrastruktur og kunnskaps- forskningsmiljø som gjør dette mulig. Reiselivet skal befeste og utvikle landsdelens posisjon som et av verdens mest attraktive reisemål.”

Dette er visjonen til en gruppe politikere og næringsledere fra Vestlandet. Gruppen er satt sammen på initiativ fra Sparebanken Vest og har hatt som mandat å legge frem en beskrivelse av særtrekk ved næringslivet på Vestlandet og foreslå tiltak som kan styrke verdiskapingen. Materialet legges frem i denne rapport, på Vestlandskonferansen i Loen 17.-18. juni 2004.

Bakgrunnen for initiativet er at Sparebanken Vests ønsker å være en drivkraft for utvikling i samfunns- og næringsliv på Vestlandet. Vestlandskonferansen, som vi i juni 2004 arrangerer for fjerde gang, skal være arena for diskusjon om hvordan man kan styrke Vestlandsregionen.

Rapporten innledes med en visjon, deretter følger en beskrivelse av utfordringer og forslag til tiltak. Gruppen har i forslagene til tiltak valgt å legge spesiell vekt på næringsklyngene energi, maritim sektor, sjømat og reiseliv. Grunnen er at de tre førstnevnte er blant de viktigste næringsklyngene i Norge og at de har et tyngdepunkt på Vestlandet. Reiseliv har også en spesielt sterk posisjon i landsdelen. Gruppen er enig om hovedtrekkene i rapporten, men det er nyanser i synet på enkelte av punktene.

Til slutt følger en beskrivende del. Vestlandet har et bredt sammensatt næringsliv. I den beskrivende delen av rapporten omtales de næringer som særlige kjennetegner Vestlandet og som har størst sysselsettingsmessig betydning.

Gruppen har bestått av stortingsrepresentant fra Hordaland (Ap) Olav Akselsen, konsernsjef i Domstein ASA Rolf Domstein, stortingsrepresentant fra Hordaland (H) Øyvind Halleraker, banksjef i Sparebanken Vest Karstein Lien, informasjonsdirektør i Sparebanken Vest Jørn Lekve, høyesterettsadvokat, styreformann i Sparebanken Vest Pål W. Lorentzen, direktør i Innovasjon Norge, Hordaland Nina Broch Mathisen, banksjef i Sparebanken Vest Harald Queseth, professor, rektor ved Handelshøyskolen BI Torger Reve, seniorforsker ved Samfunns- og næringslivsforskning AS (SNF) Grete Rusten, konsernsjef i Ulstein Mekaniske Verksted Holding ASA Gunvor Ulstein, administrerende direktør i Sør-Norge Aluminium AS (SØRAL) Jan O. Yttredal og styreformann i SR-Bank Geir Worum. Grete Rusten ved SNF har utarbeidet beskrivelsen av næringslivet på Vestlandet.

Innholdsfortegnelse:

Bakgrunn for rapporten	side 1
Visjon	side 1
Utfordringer og tiltak	side 2
Beskrivelse av næringslivet på Vestlandet	side 9

Utgangspunktet: Den globale utfordringen...

Vår utfordring er både en global og regional kunnskapsbasert virkelighet, der nasjoner og regioner konkurrerer om å skape best mulige verdiskapings- og utviklingsmiljøer for sitt næringsliv. Globaliseringen innebærer bl.a. en avregulering av kapitalmarkedene, nedbygging av statsgrensene og harmonisering av konkurransevilkår.

Globaliseringen medfører at rammevilkårene for norsk næringsliv endres på en rekke områder. Stadig færre bedrifter får operere uforstyrret i beskyttede, nasjonale markeder. Det blir flere konkurrenter i det samme marked. Det blir vanskeligere å opprettholde særnorsk kostnadsnivå. Globaliseringen fører til at bedriftenes evne til å konkurrere effektivt på internasjonale arenaer blir avgjørende for overlevelse og vekst, og dermed også for sysselsettingen. Globaliseringen blir av mange sett på som en trussel, men den innebærer også flere muligheter til nye og større markeder for dem som evner å utnytte disse.

...og regionenes nye rolle

I kjølvannet av globaliseringen og den politiske og økonomiske utvikling, fremstår regionenes rolle i det internasjonale samfunnet tydeligere. Samarbeidet mellom regionale myndigheter og det regionale næringsliv øker. Samarbeidet mellom regionene har fått et betydelig omfang. Utviklingen forsterkes av at EU legger vekt på at flest mulig beslutninger og tiltak skal gjennomføres på lavest mulig nivå. Stadig flere handelsrestriksjoner basert på beskyttelse av nasjonalt næringsliv fjernes.

Vi kan snakke om en regionalisering *ovenfra*, der nye regionstrukturer fremtrer ved at samarbeid og allianser politisk, økonomisk og kulturelt etableres på tvers av gamle regions- og nasjonsstrukturer. Denne type prosesser skjer parallelt med en regionalisering *nedefra* som har sin basis i integrasjon som følge av større mobilitet og videre geografisk rekkevidde i økonomien. Disse prosessene har alle på ulike måter stimulert til mer aktive regioner og nye regionaliseringsprosesser. I dette perspektivet drøfter vi her utviklingsmulighetene for Vestlandet som en funksjonell næringsregion.

Hvor står Vestlandet?

Vestlandet er en av de mest ressursrike regioner i Europa. Regionen har i stor grad en sammenfallende næringsstruktur slik at området fremstår med felles interesser innen næringsutvikling særlig med utgangspunkt i sterke næringsmiljøer som marin sektor, maritim sektor, petroleum/energisektoren og reiseliv/opplevelser. Vestlandet er den tyngste eksportregionen i Norge. Marin sektor, maritim sektor og petroleum/energi er de viktigste næringsklyngene i Norge og de som har hatt sterkest vekst de siste årene. Disse har alle mer enn 50 % av sine aktiviteter i regionen. Store deler av den landbaserte eksportveksten har sitt opphav i landbasert petroleumsindustri. Vestlandet vil være en viktig strategisk region å satse på også i et nasjonalt perspektiv. Kompetanse-, produkt- og ressursgrunnlaget er til stede for å gjøre Vestlandet, bestående av de fire fylkene Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal til en av de mest vekstkraftige regioner i Europa.

Det europeiske og det nasjonale perspektivet

Det Europeiske Råd vedtok i Lisboa i 2000 en strategi for å gjøre EU til verdens mest kunnskapsbaserte og konkurransedyktige økonomi innen 2010. Strategien er basert på bærekraftig økonomisk vekst, flere og bedre jobber, sosial utjevning, styrking av utdanning og forskning.

Regjeringens innovasjonsmelding fra 2003 trakk opp en visjon om at Norge skal være et av verdens mest nyskapende land der bedrifter og mennesker med pågangsmot og skaperevne har gode muligheter til å utvikle lønnsom virksomhet. På viktige områder skal Norge ligge i tet internasjonalt når det gjelder kunnskap, teknologi og verdiskaping.

Utviklingen på Vestlandet vil ha betydning for realiseringen av disse visjonene.

Vi har formet en visjon for Vestlandet, som bygger på Vestlandets sterke sider. For å komme dit bør vi prioritere å utnytte de naturgitte fortrinn med stor internasjonal markedsverdi, styrke regionale og lokale kompetansemiljøer som gir økt verdiskaping, legge til rette for regionale klynger i nasjonale og internasjonale nettverk, fokusere på tiltak som fremmer lokal vekstkraft.

Under beskrives noen utfordringer og tiltak for å møte disse.

Vestlandets utfordringer

- **Globalisering**

Stadig mer av norsk næringsliv blir konkurranseutsatt. Vestlandet har et næringsliv som er spesielt konkurranseutsatt på grunn av sterkt internasjonalt fokus. Regioner som ikke innoverer og deltar i den globale økonomien vil stagnere med et utdøende næringsliv. (*Arne Isaksen, Høyskolen i Agder i notat til Distriktskommisjonen 2003.*) I en globalisert økonomi som Norge er en del av, kan vi ikke konkurrere på pris alene. Selv om vi greier å produsere varer til lavere kostnader enn i dag vil dette være ved hjelp av nye arbeidsbesparende teknologier. Dette fører til at antallet arbeidsplasser innenfor tradisjonell produksjonsvirksomhet forsetter å synke.

- **Regionalpolitikk**

Landets regionalpolitikk karakteriseres av sprik mellom mål og virkelighet og mangel på helhetsperspektiv. Dette gjelder også innen næringspolitikk.

- **Lite innovasjon og lave investeringer**

Norske bedrifter investerer i gjennomsnitt mindre i forskning og utvikling enn i andre land. Norske bedrifter innoverer som helhet mindre enn bedrifter i andre land. Eksempelvis har norske bedrifter relativt lav andel av omsetningen fra nye produkter. Disse forhold får særlige følger i eksportrettet og konkurranseutsatt næringsliv. Heri er et uutnyttet potensial som kan nyttiggjøres for å øke verdiskapingen. Bildet blir mer nyansert når vi går ned til enkeltbedrifter. De suksessrike bedriftene på Vestlandet er opptatt av forskning og innovasjon.

- **Kostnadsnivå og skatter**

Vår eksportindustri har ikke rammevilkår som i tilstrekkelig grad setter den i stand til å møte konkurransen på verdensmarkedet. En utfordring er at Norge er et høykostland. Skattepolitikken motiverer særlig til investeringer i visse typer formuesobjekter, blant annet fast eiendom, som er lite utsatt for global konkurranse.

- **Svak infrastruktur**

Vestlandet mangler hensiktsmessige kommunikasjoner. En videreutvikling av næringsstrukturen i regionen må skje hånd i hånd med en målrettet og koordinert utbygging av infrastrukturen, det gjelder både den fysiske og elektroniske infrastruktur.

- **Sentralstyrt**

Norge fremstår i dag som et av de mest sentralstyrte land i Europa, i utakt med den regionale utvikling innen EU. Vestlandet må få større styring med sin egen verdiskaping. Samtidig må vi som arbeider og bor i regionen i større grad stimulere til lokalt samarbeid.

Mulighetene og tiltakene som trengs for å utnytte dem

Mens utfordringene vi har skissert er mer generelle, er mulighetene og tiltakene mer spesielle for Vestlandet. Vi kommer innledningsvis med en del allmenne tiltak og konsentrerer oss deretter om energi, sjømat, maritim sektor og reiseliv. For å nå dit vi ønsker må arbeidet starte snarest.

- **Generelle rammebetingelser**

Vi må påvirke politiske myndigheter til å føre en økonomisk politikk som sikrer næringslivet stabile og gode rammebetingelser, tilpasset utviklingen internasjonalt. Vi må sikre at regionens ønsker og behov fremmes når aktuelle politiske problemstillinger drøftes i Stortinget. Skipsfartsmeldingen er et godt eksempel.

- **Nyskappingsorientert fremfor tilskuddsorientert**

Vi skal ha som mål å bli Norges mest nyskapende region. Det krever styrking av vår evne til nyskaping og innovasjon. Det går i begrenset grad an å bevilge seg til innovasjon over offentlige budsjetter. Derimot skjer nyskaping i et tett samarbeid mellom entreprenører, kapital og utdanningsinstitusjoner, med myndighetene som viktig tilrettelegger blant annet når det gjelder rammebetingelser. Vestlandet har alle disse ingrediensene som skal til for å styrke nyskapingen.

- **Utnytte og utvikle kompetansefortrinnet**

Kompetanse og spesialisering har vært viktig i utvikling av regionens næringsliv. Satsingen på dette må fortsette. Det bør utformes en modell for organisering av det regionale kompetansesystemet. Regionens satsing på utdanning og forskning bør på noen utvalgte områder ha som intensjon å kunne hevde seg i global sammenheng. Entreprenørskap må få en sterk plass i skolesystemet. De

eksisterende sterke, faglige kompetansemiljøer må stimuleres til et tettere samarbeid. Samhandling mellom næringsliv og kompetansemiljøene må styrkes, ikke minst for å finne anvendelse for resultatene.

Det må legges til rette for utvikling av nettverk av innovasjonsmiljøer. Det bør gjennomføres forsøk for å prøve ut ulike modeller i regi av Innovasjon Norge regionalt, SIVA eller andre innovasjonsmiljøer. Det bør vurderes innført en ordning med Kompetansefunn (jfr. Skattefunn) for å stimulere til investering i kompetanseutvikling og etterutdanning i bedrifter. I kunnskapssamfunnet er nye basisferdigheter påkrevet. Utdanningens varighet kan ikke begrenses, men vil være livslang og må drives frem av den enkelte og bedriften etter hvert som nye kompetansebehov oppstår. Skattefunn er en god ordning for å stimulere til forskning og utvikling i bedriftene. Ordningen har imidlertid begrensninger når det gjelder beløpstørrelse. Ordningen må utvides og det bør legges inn ekstra incitamentter til regionens satsingsbransjer.

- Internasjonalisering

Vest-Norge har i dag et næringsliv med sterkt internasjonalt fokus. Likevel er det mange bedrifter som har et større potensial i å konkurrere ute. De fire fylkeskommunene bør gjennomføre et internasjonaliseringsprogram, der samhandling med andre regioner over landegrensene inngår.

Et lignende tiltak bør gjennomføres for å gjøre Vestlandet mer attraktivt både som arbeidssted for nøkkelpersoner fra andre land og for investorer til å satse på våre viktige næringer. Det legges en strategi for å trekke flere internasjonale investeringer til Vestlandet. Ansvar og oppfølging legges til Innovasjon Norge i de fire fylkene som et samarbeidsprosjekt kalt "Invest in West", og som er et godt innarbeidet og velkjent merkekonsept andre steder i Europa i forhold til å jobbe med å få investeringer fra utlandet.

- Kapital – skatt – finansiering

Tradisjonelt er skattepolitikken et instrument for å finansiere fellesgoder og for å sikre en fordeling *innenfor* nasjonale grenser. Globaliseringen av økonomien fører til at effekten av dette virkemiddelet blir radikalt forandret. Bedrifter og kjernekompetanse styres dit vilkårene er best. Den åpne økonomien krever at skattevilkårene må være internasjonalt konkurransedyktige. Særnorske skatteregler viser seg å bli vesentlig hindring for ny verdiskaping. Norge har den strengeste formuesbeskatningen i Europa, selv om vi har en gunstig kapitalbeskatning. Svakheten med formuesskatten er at den rammer ulikt. Virkemidler laget for en annen tid og med andre intensjoner må derfor gjennomgås og erstattes med nye som er tilpasset den nye virkelighet.

I samarbeid mellom næringslivet og staten bør det bygges opp regionale fonds, som tar utgangspunkt i geografiske områder hvor vi er sterke. Det bør etableres et forsøksprosjekt med de regionale avdelinger i Innovasjon Norge, hvor virkemidlene blir samordnet og innrettet mot de områder som regionen ønsker å prioritere. Det bør åpnes adgang til et regionalt internasjonaliseringsprogram hvor samhandling med regioner i andre land inngår.

- **Infrastruktur**

Med den betydning regionen har for norsk verdiskaping, må det være en nasjonal oppgave å utvikle landsdelen bedre på samferdselssektoren.

Det er nødvendig med en offensiv og forsert satsing på Kyststamveien – E 39. Stamveien fra Trondheim i nord til Kristiansand i sør vil være Norges viktigste næringsvei. Satsing på utbygging av Kyststamveien har vært omtalt og prioritert i tidligere statlige handlingsprogram for veiutbygging, uten at dette er fulgt opp i de årlige budsjetter. Det er nødvendig at handling følger ord. For å imøtekomme målsettingen om å overføre mer gods fra vei til sjø bør det satses på utbygging av effektive havner som forener vei, jernbane og sjø.

Elektroniske kommunikasjonsnettverk er blitt en viktig komponent i samfunnets infrastruktur, både innen offentlig og privat virksomhet. Vestlandet bør ta sikte på å bli ledende innen e-forretningsdrift og e-forvaltning. I Norden har det vært de dominerende teleoperatørene som har styrt mye av utviklingen gjennom et kommersielt markedstilbud. Deres ambisjoner er at alle norske kommuner og de fleste husholdninger skal ha et tilbud i 2005-2006. På områder med mer spredt bosetting som faller utenfor bør myndighetene ta på seg en aktiv rolle for å sikre bredbånd.

- **Merkevarebygging**

Vestlandet må utvikle en regionprofil som i et overordnet og samlende perspektiv utnytter og bygger videre på de områder hvor man har en sterk stilling og som kan danne grunnlaget for en videre markedsrettet kommunikasjon. Vestlandsregionen har spesielle forutsetninger for å etablere et renommé som en sterk merkevare. Det ligger et stort unyttet potensial i å bygge opp økt konkurransekraft blant dagens aktører gjennom en profesjonell merkevarebygging av de produkter som allerede tilbys. Formålet er å utvikle og styrke næringslivet i Vestlandsregionen ved å bidra til å bygge "Merkevaren Vestlandet" gjennom strategisk merkevarebygging. Satsingen bør skje gjennom en felles merkeallianse på tvers av sektorer.

- **Energi**

Vestlandets nærhet til olje- og gassfeltene og ilandføringsanlegg, kompetansemiljøer, vannkraftressurser og øvrig næringsstruktur gjør regionen til en av de mest ressurssterke i Europa. Med riktig kobling av kunnskapsressurser og kommersialisering av energiresurser vil vi kunne opprettholde og videreutvikle Vestlandet som en industriell energiregion i verdensmålestokk langt inn i fremtiden. Det meste av gassen som produseres på norsk sokkel går til eksport, mens bare små mengder brukes innenlands. Naturgassen vil i årene fremover få økt betydning både økonomisk og som energibærer. Landets store gassportefølje bør være et teknologisk satsingsområde for norsk industri. Vestlandets industri bør spille en aktiv rolle i en slik satsing. Samarbeid mellom offentlig og privat finansieringsinnsats må bidra til å sikre ilandføring av gass slik at den kan bli tatt i bruk til industri- og samfunnsformål.

De siste års debatt om utbygging av energiresurser, både vann- og gasskraft, uten utbyggingsbeslutninger har økt kraftunderskuddet. I Sverige og Finland foreligger nye utbyggingsplaner både for gasskraft og atomkraft. Norge bør, som Europas

største energioverskuddsnasjon, være en eksportør av elektrisitet basert på gass foredlet gjennom miljøvennlige gasskraftverk på Vestlandet. Disse må gies bedre rammebetingelser og tilskudd enn konvensjonelle gasskraftverk i EU-området på grunn av miljøbidragene de representerer til det felles globale miljø. Norsk leverandørindustri må gis samme betingelser som sine konkurrenter når det gjelder lånegarantier, støtte til valutasikring og eksportstøtte.

- **Marin sektor – sjømat**

Vestlandets dype og rene fjorder og kyststripe kombinert med høy kompetanse gjør havbruk til et naturlig satsingsområde. Selv om det kan vises til en betydelig utvikling og vekst, er det dokumentert et unyttet potensial. Næringen vil trenge støtte til å utarbeide en egnet struktur og en finansiering som kan hjelpe frem nye arter som tar lang tid og trenger tålmodig kapital. For at den skal lykkes er det avgjørende at næringen gis økonomisk hjelp i overgangen fra såkornfasen til den industrielle fasen. Risikoen i denne delen er så høy at få private er villig til å delta med finansiering. For å dekke såkornfasen ble det i 1998 innført en egen ordning. Modellen bygger på samarbeid mellom staten og private. Statens rolle er å gi risikoavlastning for å få private kompetente eiere til å delta med investeringer i en tidligere fase.

Såkornfond er et godt virkemiddel for stimulering til økt nyskaping. Gjennom såkornfond avlaster det offentlige privat risiko og bidrar til å utløse privat investeringskapital til nye prosjekter. I et marint såkornfond bør staten bidra med opptil 70 prosent, slik det nå skjer i generelle såkornfond i EU etter modell fra USA.

Bærekraftig høsting av fiskeresursene, sunn utvikling av akvakulturnæringen og akseptabel markedssituasjon for våre fiskeprodukter, vil ha avgjørende betydning for bosetting og næringsliv. I tillegg til utvikling av tradisjonell teknologi vil molekylærbiologisk og bioteknologisk forskning og utvikling kunne ha stor innvirkning for fremtidig næringsutvikling innenfor de samme områdene.

- **Maritim sektor**

Norge er en stor skipsfartsnasjon og den maritime næring spiller en sentral rolle i norsk utenrikshandel og økonomi. Mye av verdiskapingen og sysselsettingen har sitt utgangspunkt på Vestlandet. Næringen har først og fremst behov for stabile rammebetingelser. Det kan sikres gjennom de samme skatteordninger som i våre europeiske konkurrentland, innføring av nettolønn for å sikre en kritisk norskbasert virksomhet, samt insentiver som kan stimulere til en mer miljørettet næring gjennom bruk av bl.a. gass både til ferger, supply- og nærskipsfart.

- **Reiseliv**

Vestlandet preges av en storslått natur. I rankingen over anbefalte reisemål hos National Geographic kommer de norske fjordene på første plass. I tillegg har regionen flere attraksjoner som er registrert som verdensarv. Reiselivet er en betydelig næring i regionen, men den er svært konjunkturutsatt og med til dels uforutsigbare svingninger. Næringen kjennetegnes også av at den er fragmentert. Koordinering, kompetanseheving og kvalitetssikring er nøkkelord for en videre utvikling. Det er behov for å forlenge sesongen og tilpasse næringene til andre sesonger. Det er også store muligheter for nisjesatsinger på tvers av sektorer. Det

bør derfor utvikles et regionalt program som kan stimulere til økt innovasjon. Det ligger også store muligheter i sterkere samordning av markedsføring av regionen. Samtidig har rammebetingelser og sentrale myndigheters innsats vært uklar. Det er en viktig utfordring å skape større forutsigbarhet i myndighetenes engasjement mot reiselivet, både når det gjelder rammevilkår og bevilgninger.

Konklusjon

Utfordringene og mulighetene vi er kommet frem til ovenfor er her oppsummert i tre hovedutfordringer:

Organisering:

Samordne fortrinn

Regionen må utnytte synergiene som kan oppstå ved en bedre samordning av den kompetansebase, kapital og de naturgitte rammebetingelser regionen har.

Politikk:

Fremme viktige næringers rammebetingelser

Vestlandet er avhengig av konkurranseutsatte næringer, som igjen er avhengig av gode rammebetingelser, tilpasset internasjonale endringer.

Kommunikasjoner:

Utvikle regionens infrastruktur

Regionen har en geografi som gjør gode kommunikasjoner spesielt viktig.

Møter vi disse utfordringene med de rette tiltakene, er det mulig å nå visjonen:

”Vestlandet skal i 2015 fremstå som den mest konkurransedyktige region i global sammenheng innenfor områdene energi/maritim virksomhet/sjømat og samtidig bygge ut infrastruktur og kunnskaps- forskningsmiljø som gjør dette mulig. Reiselivet skal befestes og utvikle landsdelens posisjon som et av verdens mest attraktive reisemål.”

Virkemidlene ligger i stor grad innenfor områdene kapital, kompetanse og kommunikasjoner.

Verdiskapingen på Vestlandet – en beskrivelse

Innledning

Vestlandet som omfatter fylkene Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal er en svært kontrastrik region både i forhold til natur og næringer. Denne kystlandsdelen omfatter alt fra relativt flate landbruksområder til dype fjorder og høye fjell. Vestlandet er landets industrielle kraftsentrum med mange spesialiserte og internasjonalt konkurransedyktige bedrifter basert på regionale/lokale særegenheter i form av naturressurser, tradisjoner, teknologi og kompetanse.¹

Vestlandet med 18 % av Norges areal og 26 % av innbyggertallet har:

- Vel 34 % av landets sysselsetting innen bergverk og industri
- Vel 35 % av landets samlede verdiskaping innen bergverk og industri
- Vel 39 % av landets eksport av tradisjonelle varer (utenom råolje og naturgass)
- Vel 39 % av sysselsetting og 40 % av verdiskaping innen metall- og mineralproduksjon
- Vel 39 % av landets hydrobaserte kraftproduksjon
- Vel 55 % av landets fiskeeksport (inkl. i tradisjonelle varer)
- Vel 24 % av sysselsetting og omsetningen innen hotell- og restaurantnæringen

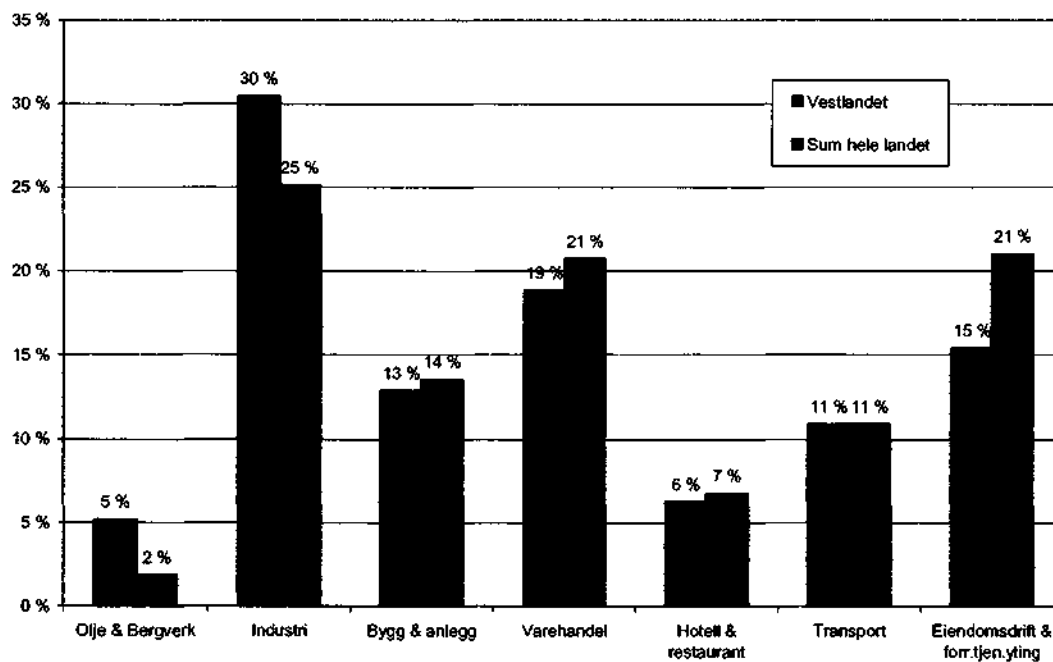
Mens industrien står sterkere på Vestlandet enn hva vi finner i landet som helhet, har transport samme andel når sysselsettingen måles etter sektor. Foretningmessig tjenesteyting teller derimot en langt færre andel i vår landsdel (figur 1). Industrien i Rogaland og likeledes Møre og Romsdal har økt i omfang siden 1995 (som er det første året vi har sammenlignbare tall fra), men i de to andre fylkene og likeledes i landet samlet, har sysselsettingen i denne perioden gått ned. Når det gjelder den siste utviklingen for Vestlandet, er det bare Hordaland som har en økning i sysselsettingen fra 2001 til 2002 (figur 2). Det er lite trolig at denne veksten i Hordaland har fortsatt. Samlet har landsdelen 273 000 sysselsatte og 3 188 bedrifter innen industri og bergverk. Målt i bruttoproduksjonsverdi utgjør denne sektoren 173 mrd. kr. (Statistisk sentralbyrå 2002-tall).

Målt i samlet eksportverdi er Vestlandet den viktigste regionen i landet, og en betydelig andel av dette er knyttet til naturressurser. En rekke foretak på Vestlandet er dermed eksportorientert, og en del har også direkte investeringer i utlandet.

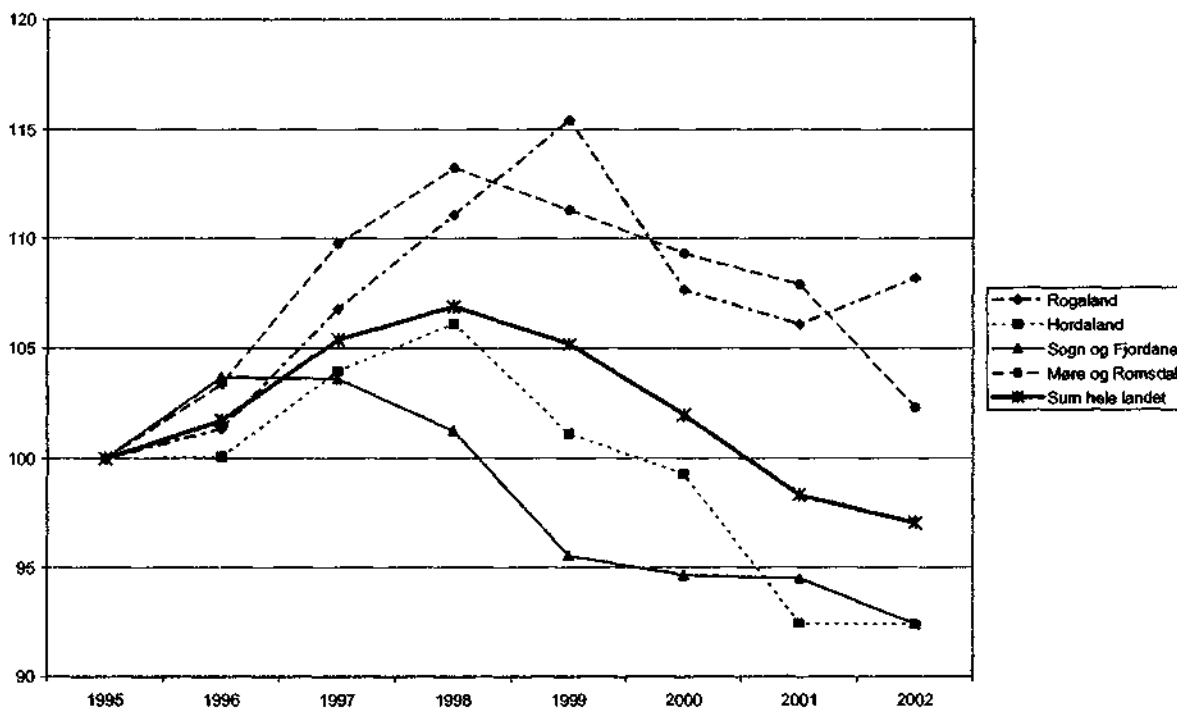
Frem til slutten av 1800-tallet var det fisk, trelast og skipsfart som stod for hovedtyngden av varer og tjenester som gikk ut av landet. Fremdeles har Norge en eksport mye basert på naturressurser i form av råvarer og energikilder. Hele 60 % av norsk eksport er i 2004 i form av olje og gass, mens tilsvarende tall for 2002 var 44 %. Økningen skyldes først og fremst høyere priser, mens selve volumet på

¹ Samfunns- og næringslivsforskning (SNF) har på oppdrag for Sparebanken Vest utarbeidet denne tekst som inneholder fakta om verdiskaping med mer, avgrenset til de viktigste industrielle bransjene; petroleum, fiske og havbruk, mineraler og metallproduksjon, skipsindustri, møbel- og innredningsindustri. Dessuten har vi tatt for oss reiselivet, som nasjonalt har en særlig sterk posisjon i landsdelen. En sammenfattet versjon av dette arbeidet er gjengitt her. For mer detaljer: Rusten, G. 2004. Verdiskaping på Vestlandet, Samfunns- og næringslivsforskning, rapport 10/2004. www.snf.no

råoljeeksporten var litt mindre enn året før. Svært mye av denne petroleumproduksjonen skjer utenfor Vestlandet. Vi vil nå presentere noen av de viktigste næringene i landsdelen noe nærmere.

Figur 1. Vestlandet og hele Norge, sysselsatte 2002 fordelt på utvalgte næringer. Prosent av sum sysselsatte i de utvalgte næringer. Kilde: SSB, statistikkbanken 2004.

Figur 2. Sysselsatte etter region 1995-2002. Industrien i alt, NACE (benevnelse på internasjonal klassifisering av næringer) 15-37. 1995=100. Kilde: SSB, statistikkbanken 2004.

Petroleumsnæringen

Petroleumsproduksjonen har en drøy 30 års historie i Norge. Regionens ressursnærhet i forhold til petroleumsfeltene og ilandføringsanlegg, kompetansemiljøene knyttet til petroleumsteknologi øvrig industristruktur og befolkningsmessige og tyngdepunkt, er faktorer som tilsier at Vestlandet har et komparativt fortrinn. Sektorens andel av den totale verdiskaping i landet var i 2003 i alt på 18,8 av BNP, og eksportverdien var 45,9 mrd. kr. (Gode regionaliserte tall finnes her ikke).

Til sammen utgjør sysselsettingen i Vestlandsfylkene i overkant av 75 % av de vel 76 000 som på landsbasis er ansatt i denne bransjen, fordelt på anlegg, offshore og landbaserte funksjoner. Omkring 29 % av de sysselsatte arbeider i industri, bygg og anlegg, 21 % arbeider i oljeselskapene og 10 % er tilknyttet ingeniørselskap. De øvrige 40 % finnes innenfor service, boreselskaper, transport, ilandføringsanlegg, forpleining, forskning og opplæring, samt offentlig administrasjon. Rogaland er det viktigste oljefylket med 36 734 eller 48 % av nasjonal petroleumsrettet sysselsetting. Hordaland med i alt 15 973 eller 21 % er nest størst, mens 7,3 % sysselsatte innen sektoren arbeider i Oslo/Akershus og 5,6 % i Møre og Romsdal.

Offshoreaktiviteten førte til en rekke etableringer av offentlige institusjoner og kommersielle virksomheter, og mange av disse ble lokalisert til Vestlandet. *Oljedirektoratet* ble etablert for å ivareta sikkerhets- og kontrollfunksjoner, og til å styre og forvalte geologisk informasjon på norsk sokkel. *Statoil* ble etablert for å ta vare på statlig direkte forretningsmessig deltakelse i aktivitetene på sokkelen. Begge disse statlige institusjonene ble politisk besluttet etablert i Stavanger, og sammen med

de første basene for offshorevirksomheten, ble dette en viktig regionalpolitisk lokalisering for Rogaland.

Mange oljeplattformer, andre installasjoner forsyningskip og annet utstyr er blitt levert av norske leverandører ulike steder på Vestlandet. Tilsvarende har en rekke tjenesteaktører rundt om i landet hatt petroleumssektoren på sine kundelister. Olje- og gassutvinningen i norsk sektor førte til etablering av ilandsføringsanlegg (terminaler) og foredlingsvirksomheter på Vestlandet på Kårstø, Sture, Kollsnes, Mongstad og Tjeldbergodden.

Det meste av gassen som produseres på norsk sokkel går til eksport til kontinentet og til Storbritannia, mens bare små mengder brukes innenlands. Vanskelig topografi og spredt bosettingsmønster i Norge har også medført at bruken stort sett har vært på eller i nærheten av ilandføringsstedene. Den største avtageren hittil er metanolfabrikken på Tjeldbergodden i Møre og Romsdal. Her er også et anlegg som produserer flytende, nedkjølt naturgass (LNG), et luftgassanlegg, et biproduksjonsanlegg og noe industri. Av anlegg ellers på Vestlandet nevnes ilandføringsterminalen på Kollsnes i Hordaland. Her er det etablert et anlegg for komprimering av naturgass (CNG) og et LNG-anlegg. Fra Kollsnes transporteres gassen på trailere eller på skip til kunder i regionen. I Rogaland er det etablert en rørledning. Det er også etablert et LNG-anlegg på Karmøy i Rogaland.

Fiskeri og havbruk

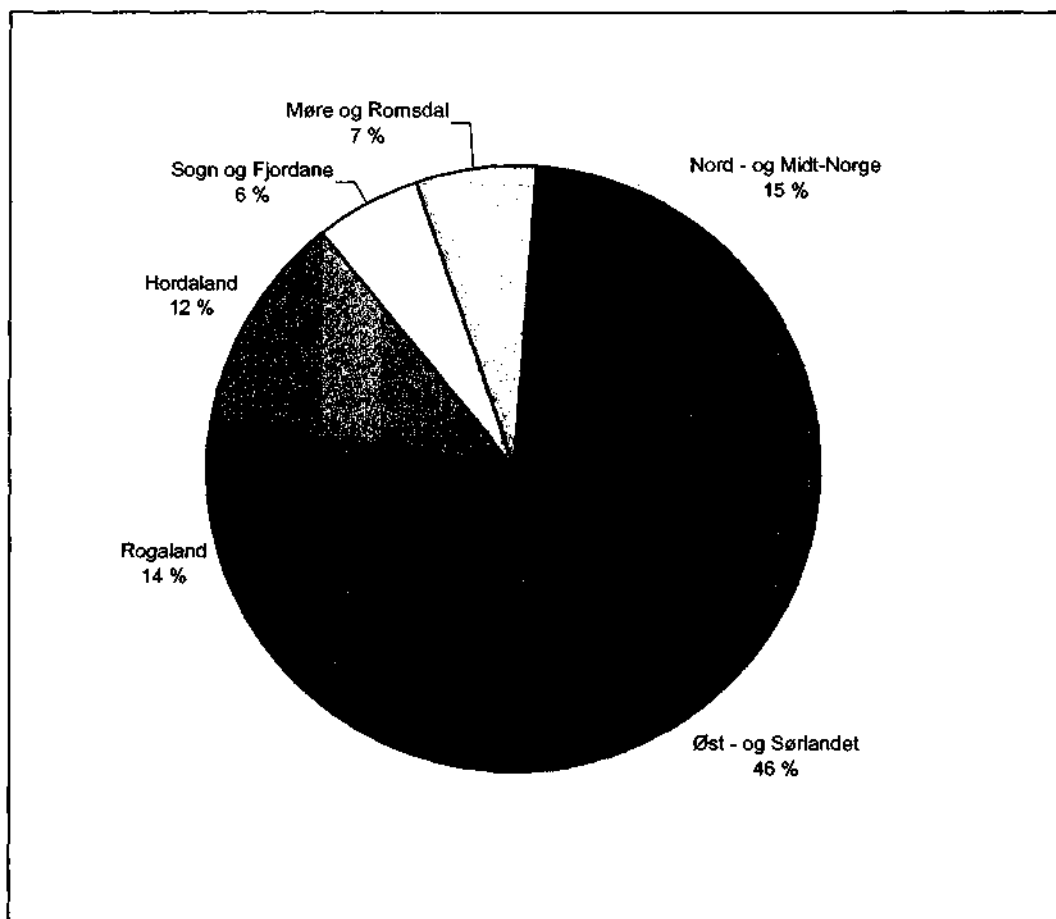
Verdiskapingen innen sektoren omfatter i våre beregninger fangstverdien på fartøy for fiskeriene og samlet førstehåndsverdi for oppdrettet laks og ørret. Disse to delene er nokså jevnstore og utgjør omtrent 10 mrd. kr. Sysselsettingen utgjør totalt 13 135 personer (fiskere, sysselsatte i oppdrett og sysselsatte i fiskeindustrien) på Vestlandet, noe som er 43 % av næringen på landsbasis. Relatert til størrelsen på den samlede industrisysselsettingen på Vestlandet (91 522 sysselsatte), utgjør den samlede sysselsettingen for fiskerier og havbruk 14 %. Bortimot 95 % av all norsk fisk eksporteres. Norsk fiskerinæring er dermed svært avhengig av markedsbetingelsene i andre land.

Mineral-/metallproduksjon

Mineral- og metallproduksjon som blant annet dekker den kraftkrevende industrien omfatter på Vestlandet 218 bedrifter og 8282 av de sysselsatte. På landsbasis teller næringen 22 209 sysselsatte, hvorav 59 % er foretak med minst 100 ansatte. Bransjens verdiskaping målt i brutto produksjonsverdi var i 2002 på 54 mrd. kr. på landsbasis, hvorav 40 % er knyttet til bedrifter på Vestlandet. I landet som helhet utgjør denne næringen 9 % av samlet brutto produksjonsverdi for industri- og bergverk. Svært mye, og spesielt de store foretakene er først og fremst orientert mot eksport.

En betydelig andel av bransjen er anlegg på Vestlandet. Fortsatt er mange smelteverksbedrifter bærebjelker i en rekke ensidige industristeder i landsdelen.

Norsk energiforedlende industri er i omstilling. Omlegging av produksjonsanlegg pga miljøkrav og krav til lønnsomhet medføre omfattende nedbemanninger i Årdal, Høyanger og Karmøy.

Figur 3. Metall- og mineralproduksjon, sysselsatte 2002. NACE 26 og 27. Kilde: SSB, statistikkbanken 2004.

I løpet av de neste årene må 18 TWh, som er politisk priset (dvs. lavere priset enn om kraften var kjøpt i markedet), erstattes av kommersielle kontrakter. Med et marked som er i sterk ubalanse (økende import), vil deler av industrien få problemer. Vestlandet er sterkt representert i denne sammenheng, både innenfor aluminium (Karmøy, Husnes, Høyanger og Årdal) og andre metaller (Sauda, Ålvik, Tyssedal, Odda og Bremanger). Flere av disse anleggene er inne i en sterk omstilling, dels fordi gammel teknologi ikke matcher skjerpede miljøkrav. Dels innebærer høyere energipriser at noe produksjonskapasitet overføres til anlegg selskapene har i utlandet. Andre anlegg som har en høyere bearbeidingsgrad og mer moderne anlegg har bedre overlevelsessevne.

I 2004 opplever denne industrien betydelig oppgang i eksportverdien blant annet som følge av betydelig økt etterspørsel av metaller fra Kina. På sikt kan imidlertid oppbygd produksjonskapasitet lavkostland nærmere råvareressursene og markedene utenom Europa komme til å ta økte markedsandeler.

Vannkraftproduksjon

Den norske energiproduksjonen er dominert av vannkraft. Av en brutto kraftproduksjon på 122,4 TWh i 1999, sto vannkraft for 99,5 prosent (Norges offisielle statistikk 2000). Den resterende knappe halve prosenten fordelte seg mellom

varmekraft og vindkraft. Vestlandets andel av den samlede vannkraftproduksjonen utgjør 39 %. Sysselsettingen på landsbasis for kraft og vannforsyning utgjør 16 500, og av dette har Vestlandet 26 % (basert på lokalisering av produksjonsanlegg og ikke eierskap).

Totalt sto elektrisk energi for 45,7 prosent av samlet energiforbruk i Norge i 1999 mot et gjennomsnittet for Europa (europeiske OECD-land) på 19,9 prosent. Av det stasjonære kraftforbruket i private husholdninger dekker elektrisitet nesten 80 %, mot 20-30 prosent for hovedtyngden av de vesteuropeiske landene (Norges offisielle energistatistikk). Sårbarheten for svingninger i værforholdene er en høyst aktuell bekymring til tross for de betydelige utjevningmulighetene som følger av at stor magasinkapasitet og utenrikskablene, spesielt mot Danmark og Sverige. Samtidig råder det en viss usikkerhet om hvilken normalproduksjon som kan forventes fra det eksisterende systemet. De omfattende vannkraftprosjektene æra er stort sett forbi. Utenom gasskraft, er det i noen grad biobasert varmekraft, men spesielt vindkraft som per i dag fremstår som det mest aktuelle supplementet til vannkraft på forsyningsiden. Per i dag finnes vindkraftverk på Vestlandet i kommunene Vågsøy i Sogn og Fjordane Sandøy og Smøla i Møre og Romsdal, og ytterligere konsesjoner er gitt og anlegg er under planlegging flere andre steder i landsdelen.

Av andre energiproduksjonssystemer som har fått større aktualitet i de senere år er små vannkraftverk med effekt på inntil 10 000 KW. En rekke anlegg er blitt utbygget de siste par årene. I den totale energiproduksjonen betyr disse småkraftverkene relativt lite, men har en betydelig lønnsomhet - ikke minst i et marked med varig høye kraftpriser. Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) har i foreløpige beregninger stipulert utbyggingspotensialet til å utgjøre en produksjon på 2-3 TWh (Norges totale kraftproduksjon var 130,6 TWh i 2002). Prosjektene er svært interessante som del av en yrkeskombinasjon blant annet i landbruket.

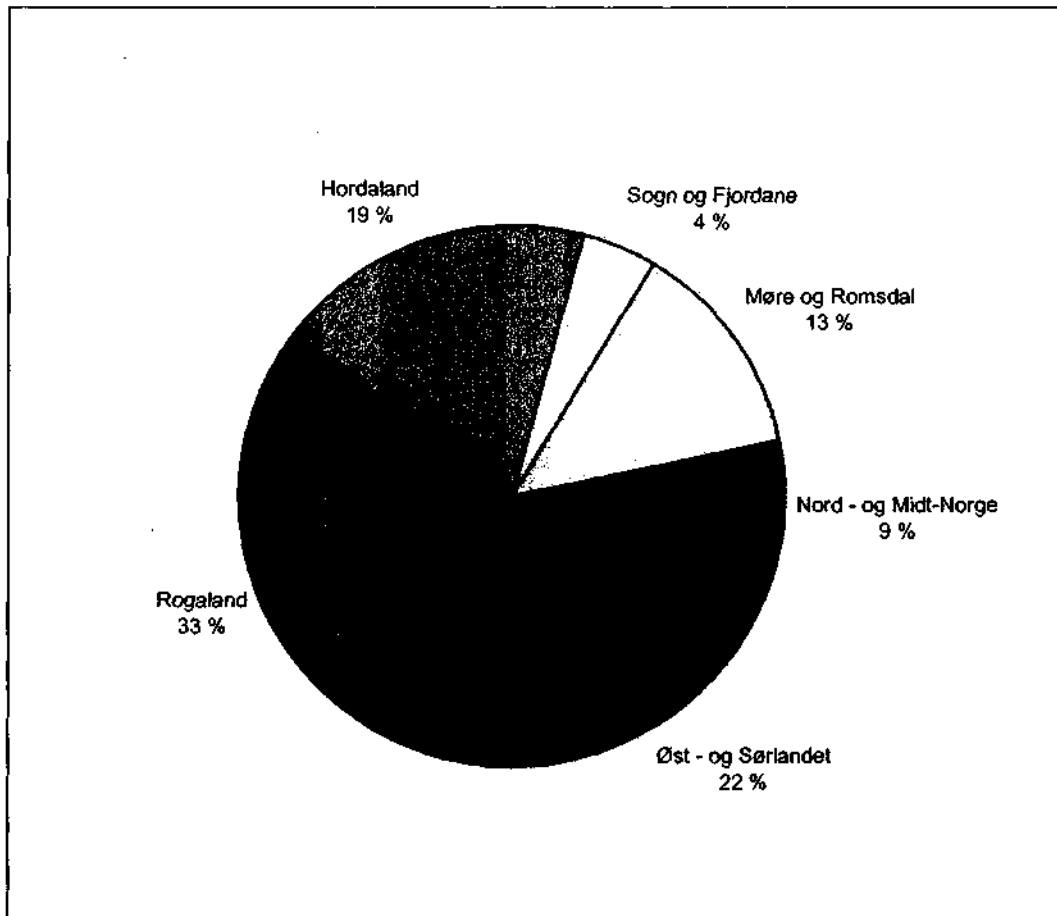
En mer balansert kraftsituasjon kan dels oppnås ved å styrke overføringsmulighetene til utlandet, men også ved å investere i andre energiformer som for eksempel gasskraft og vindkraft innenlands. Fjernvarmesystemer er et alternativ siden disse lett kan utrustes for å skifte mellom kraft og andre energibærere avhengig av prisforholdene. Energieffektivisering både på produksjonsanlegg og hos forbrukere (for eksempel installasjon av varmepumper) er også relevante tiltak som er igangsatt.

Kraftproduksjon har tradisjonelt spilt en nøkkelrolle for industriutviklingen i Norge, både med hensyn til lokalisering og virksomhetstype. Det gjelder ikke minst på Vestlandet. Tidligere hadde konsesjonslovgivningen et lokalt innhold som i praksis innebar favorisering av lokale leveranser og arbeidskraft. Samtidig var det også heftet en rekke infrastrukturbetingelser både til utbygging og selve driftsfasen (ansvar for skole, butikker, veianlegg, laksetrapper osv). Denne type effekter har nå langt mindre omfang, noe som dels har sammenheng med konkurranseregelverket men også til at beliggenheten til en del nyere prosjekter er en helt annen.

Skipsindustrien

Skipsfartsnæringen har opp gjennom historien vært en svært viktig næring i norsk kultur og økonomisk utvikling. Den utgjør 45 % av den samlede eksporten for tjenester, og er dermed den største eksportøren i tjenestesektoren. Sett i sammenheng

med andre sektorer utgjør skipsfarten Norges nest største eksportnæring etter olje og gass (St.meld. nr.31 2003-2004). Når det gjelder verdiskapingen utgjør sjøfartens andel 2 % i 2002, mens nivået var 9 % rundt 1970.

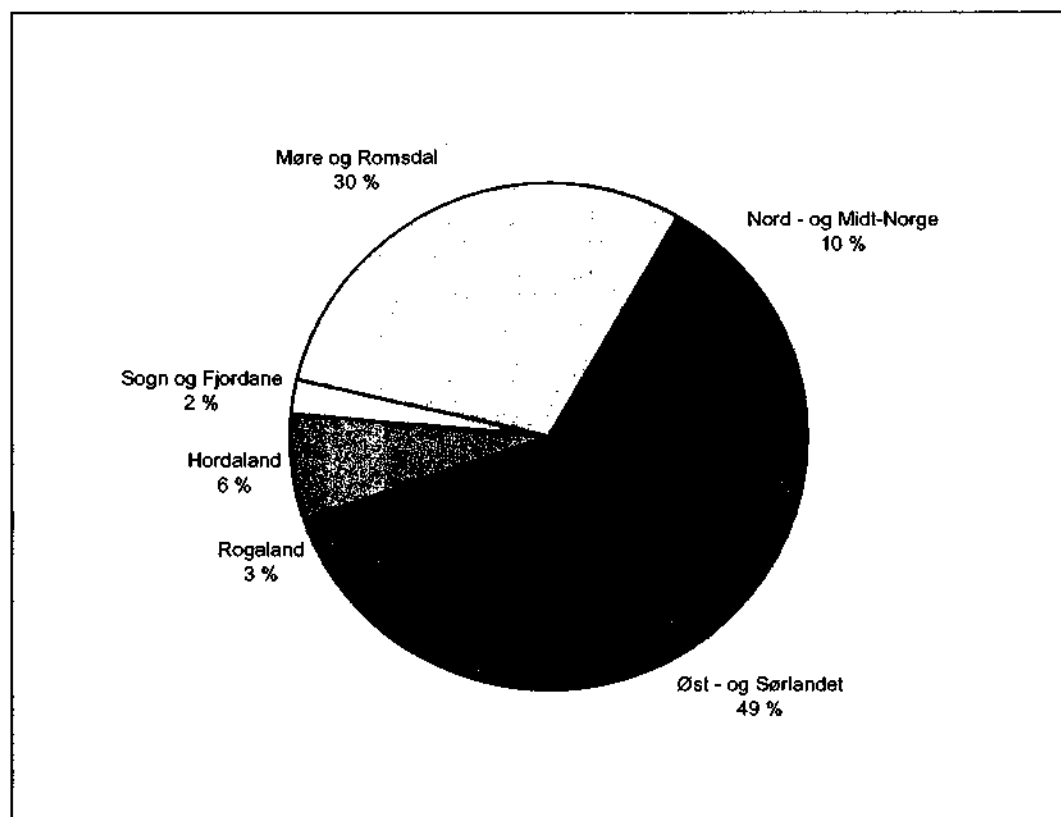
Figur 5. Oljeplattform og skipsbygging, sysselsatte 2002. NACE 35. Kilde: SSB, statistikkbanken 2004.

Den maritime næringen kan deles inn i to hoveddeler, skipsfart og skipsindustrien, og det er den sistnevnte av disse som her analyseres nærmere. Vestlandet har nærmere halvparten av bedriftene og de sysselsatte og 65 % av verdiskapingen (målt i bruttoproduksjonsverdi) innenfor kategorien skipsbygging/produksjon av oljeplattform og gruppen andre transportmidler som inkluderer skipsindustrien i Statistisk sentralbyrås oversikter. I alt teller denne virksomheten vel 23 000 sysselsatte i denne regionen. Tider med færre bestillinger av skip har i betydelig grad blitt kompensert med oppdrag for offshoresektoren. Konkurransen om å få bygge skip er internasjonal og meget hard. Samtidig er deler av petroleumsvirksomheten gått over i "høstingsfasen." Den maritime industrielle sektor vil derfor stå overfor store utfordringer de kommende år. Økt effektivitet og satsing på høyteknologiske nisjer er viktige konkurransestrategier. Slike prosjekter krever omstillinger og betydelige ressurser i form av kompetanse og kapital. Det næringsmessige fellesskapet i den maritime klyngen på Vestlandet er viktig for å opprettholde en nødvendig infrastruktur og ha en base av kompetent arbeidskraft. Klyngen fungerer som et internt marked og gir større innflytelse og oppmerksomhet i forhold til andre markeder og myndigheter enn om foretakene hadde operert hver for seg. Konkurransen, samarbeid mellom foretak og krav fra avanserte kunder stiller krav til

innovative produkter og løsninger. I sum er dette klyngeeffekter som burde gjøre at det maritime miljøet Vestlandet kan også spille en betydelig rolle i årene fremover.

Møbel- og innredningsindustrien

Møbel- og innredningsindustrien omfatter i følge Statistisk sentralbyrås beregninger for 2002 i alt 692 bedrifter og 11149 sysselsatte. Bransjen hadde i 2002 en bruttoproduksjonsverdi på 11,4 mrd. kr. noe som tilsvarer omtrent 2 % av det som gjelder samlet for industrien og bergverk i Norge. Eksportandelen for denne bransjen ligger på omtrent 28 %. Dermed er betydelige deler av næringen relativt avhengig av hjemmemarkedet.

Figur 6. Møbel- og innredningsindustrien, sysselsatte 2002. NACE 36. Kilde: SSB, statistikkbanken.

Antallet bedrifter har i perioden 1993-2002 holdt seg nokså stabilt til 2001 (tabell 2). Nå er imidlertid bransjen inne i en kraftig omstillingsperiode, og som vi ser har dette allerede i tallene for 2002 gitt seg utslag i nærmere 1000 færre sysselsatte (8 % færre sysselsatte på ett år). Møbel- og innredningsindustrien sammen med forlagsindustrien har begge to år på rad vært de to industrinæringene som har hatt størst sysselsetningsnedgang. (Statistisk sentralbyrås industristatistikk, strukturtall 2002). Vestlandet har samlet 41 % av sysselsettingen innen møbel- og innredningsindustrien (figur 6).

Omtrent 1/3 av den norske møbel- og innredningsindustrien målt i sysselsatte er lokalisert til Møre- og Romsdal. De fleste av disse ligger på Sunnmøre. Det var blant annet tilgang på kapital gjennom inntekter fra fiskeriene rundt Ålesund som forklarer

denne lokaliseringmessige konsentrasjonen. Behovet for startkapital var ikke så stor og nettooverskuddet var ofte nok til å finansiere videre ekspansjon.

Et viktig kvalitet ved Sunnmøre-klyngen var arbeidskraften. Lokalt baserte bedrifter med stor grad av indre samhold, entusiasme og gjensidig lojalitet mellom bedriften og de ansatte preger disse produksjonsmiljøene. Bedriftene har kontinuerlig vært tidlig ute med å ta i bruk ny teknologi, materialer og formmessige nyvinninger. Ved å gi produktene en merverdi blir de mer attraktive, og vil i en del sammenhenger kunne forsvare en høyere pris som kan møte det kostnadsnivået produksjon i Norge har. Noen av produktene har også hatt internasjonal appell.

Næringen er relativt sårbar i forhold til svingningene både når det gjelder valuta- og renteutvikling. Evnen til å møte endrede konjunkturer er ikke minst vanskelige fordi mange av bedriftene er relativt små. Priskonkurranse både knyttet til billige importmøbler og markedsrett knyttet til kjededannelser i distribusjonsleddet er også betydelige utfordringer som denne type virksomheter har stått overfor i flere år. Økt globalisering møtes med flere ulike strategier og produktsegmenter. For noen er løsningen å legge deler av produksjonen til utlandet. Andre velger å satse på teknologiintensive produksjonsprosesser, og atter andre på svært betalingsdyktige nisjemarkeder.

Reiselivsnæringen

Vestlandsregionen preges av sin storslåtte natur, og i rangeringen av anbefalte reisemål i det internasjonale anerkjente tidsskriftet National Geographic kommer de norske fjordene på første plass. Aktivitetsferie er en voksende trend internasjonalt og Vestlandet tilbyr det meste, både i vinter- og sommersesongen. Flere av byene kan tilby et pulserende byliv med festivaler og andre kulturelle begivenheter. Flere av attraksjonene er registrert som verdensarv. I tillegg lever vi i en fredelig del av verden og standarden på norske overnattingssteder er svært høy. Dermed ligger mye til rette for en økning av den utenlandske turisttilstrømmingen til regionen.

Bedrifter innen hotell- og restaurantvirksomhet er de sentrale turistnæringene og sysselsetter samlet sett 21 289 personer fordelt på 2283 bedrifter på Vestlandet. I 2001 utgjorde omsetningen i disse næringene på Vestlandet 9,4 mrd. kr. Sysselsetting og verdiskaping sammenlignet mot de nasjonale tallene viser at Vestlandets andel utgjør 24 %. Samlet sett skyldes en mindre del av den direkte omsetningen og de direkte sysselsettingseffektene ordinær hjemmekonsum. Men det kan legges til at de indirekte virkningene (økt produksjon hos underleverandører, lokale varekjøp av turister) og de induerte virkningene (økt inntekt som brukes til økt privat konsum) er betydelige.

Rapporten vil foreligge i trykket utgave i august 2004. Mindre endringer kan bli gjort.